

Др Здравко Делетић, професор
Техничка школа
Беране

СТАВОВИ СРЕДЊОШКОЛАЦА ПРЕМА НАСТАВНИМ САДРЖАЈИМА ИЗ ИСТОРИЈЕ ЈУЖНОСЛОВЕНСКИХ НАРОДА*

Живимо и радимо у вријеме тешких и судбоносних искушења за нашу државу и народ, искушења која постављају питање како уопште преживјети и опстати у биолошком и социолошком смислу. Наш народ налази се пред изазовом и неизвјесношћу новог, како по питању друштвеног уређења и пута у неизвјесну будућност тако и по питању темељних одређења о статусу и судбини народа и државе. Све то се вишеструко одражава на школски систем и наставу друштвених предмета. Настава историје је међу првима на удару.

Као историчари знамо да се промјене у какве је ушло наше друштво не дешавају преко ноћи и без значајних жртава и последица. Међутим, многи чиниоци желе и очекују да се такве промјене у школском систему и настави историје догоде чак прије него у самом друштву. Школа и настава историје скоро да се чине одговорним за многе проблеме који нас сналазе. Историјска наука, а и настава историје доведене су у сумњу у погледу добронамјерности и истинитости. Томе доприносе политичари и квазиполитичари, писци тобожњих историјских текстова и новооткривених истина, али и неки реномирани културни, па и научни радници, у првом реду историчари. То веома збуњује ученике, али и њихове наставнике. Настави историје и живот и надлежни органи остављају нове и све теже задатке, који се морају реализовати у веома неповољним, може се рећи, нерегуларним условима.

Из разговора са ученицима, њихових одговора на постављена питања, смишљених или неодмјерених и на брзину изнијетих ставова о неким догађајима или личностима из наше уже

* Ставови изведени на основу истраживања у средњим школама у Беранама.

историје и историје народа бивше СФРЈ, дошли смо до закључка да су увођење вишепартијског система и нагла „демократизација“ нашег друштва, а нарочито ратна дејства у неким републикама бивше СФРЈ, ратна разарања и страхоте које преживљава становништво у зараћеним подручјима, чије посљедице и наши народи на више начина осјећају и проживљавају, оставили веома видне трагове у свијести ученика и њиховим ставовима према настави историје, а и према појединим народима и националним мањинама Југославије и њиховој историји.

Цјелокупно друштво се изненада и неспремно нашло у условима обновљених идеолошких сукоба, устоличавања нових друштвених и политичких фактора и промоције њихових различито мотивисаних и усмјерених интереса, у условима обнављања крвавих историјски недовршених националних, вјерских и идеолошких сукоба. Резултати свега тога се путем средстава информисања на разне начине агресивно и немилосрдно представљају јавности и веома нападно дјелују на свијест, ставове и понашање људи. Свјedoци смо да се разне политичке странке на разне начине при томе срачунато обраћају управо младима, значи нашим ученицима. Како све то дјелује на њихову друштвену свијест, ставове и њима руковођено понашање?

У жељи да бар дјелимично испитамо има ли све поменуто одраза на ставове ученика према настави историје и према наставним садржајима из историје народа бивше Југославије, а који су у неком проценту заступљени и у Савезној Републици Југославији, провели смо почетком априла 1993. године анкету међу ученицима Гимназије „Панто Малишић“ и Електро-хемијске техничке школе у Беранама. Више разлога нас је омело да истраживање не спроведемо на већем узорку и на територији читаве Републике. Истраживање смо замислили као прелиминарно испитивање, а не као могућност доношења дефинитивних и мјеродавних закључака.

Анкетирано је 146 ученика (56 мушких и 90 женских), од којих 76 ученика Гимназије (19+57) и 70 ученика Техничке школе (37+33). У Гимназији је анкетирано једно одјељење другог разреда природно-математичког смјера (25 ученика), једно одјељење трећег разреда друштвено-језичког смјера (26) и једно четвртог разреда (25). Ученици првог разреда нијесу анкетирани зато што се у том разреду претежно учи стари вијек и зато што смо тиме дјелимично уједначили узорак према ученицима стручне школе, из које су узета два одјељења првог разреда. У Техничкој школи анкетирано је једно одјељење првог разреда хемијске струке трећег степена стручности (24), једно одјељење првог разреда електро струке четвртог степена стручности (20) и једно одјељење другог разреда исте струке (26). Анкетирани су ученици који су се затекли у одјељењима, без икаквог избора или уједначавања узорка, а одјељења су одабрана случајно.

Циљ истраживања био је да установимо какве ставове ученици имају према изучавању наставних садржаја из историје, у првом реду из историје народа Јуцославије, како се неки субјективни и школски утицаји одражавају на формирање тих ставова и како на њих утичу средства информисања. Као инструмент истраживања употребили смо анкету сачињену за ову прилику. У анкети су била заступљена само нека питања од значаја за истраживану проблематику, а истраживање је могуће продубити са више питања. Тако, на примјер, нијесмо постављали питање о социјалном статусу ученика, њиховој националној припадности, полу или оцјени коју имају из историје. Истраживање је, дакле, имало ограничене циљеве, а добијени резултати указују на потребу да овај проблем буде предмет студиознијег проучавања, којим би били обухваћена масовнија средњошколска популација и ученици основне школе. При статистичкој обради задржали смо се на процентуалној заступљености појединих одговора на постављена питања.

II

На почетку анкете поставили смо питање које није у функцији истраживаног проблема, али нам се учинило корисним да сазнамо: да ли ученици воле историју као наставни предмет. Разлог за ово питање нашли смо у доста раширеним мишљењима да је настава историје превише политизирана и идеологизирана, могуће због тога непопуларна, да је настава историје неистинита, да ученици не воле овај предмет, да је у стручним школама историја сувишан предмет и слично. Одговори ученика потврђују оправданост постављања питања: „Волиш ли историју као наставни предмет.“ Ученици су одговорили:

— волим 58,22% (гимназија 0,53 / техничка школа 55,71).
(Први број је збир, у загради први број гимназија, други техничка школа).

- равнодушан сам 17,81% (17,11 / 18,57)
- учим из обавезе 19,86% (14,47 / 25,71)
- не волим 4,11% (7,89 / 0).

Одговори показују да највећи број ученика воли овај предмет, али да има доста и равнодушних и оних који уче из обавезе. Дистрибуција одговора по разредима и одјељењима прилично је уједначена. Одступање је у томе што је у гимназији нешто мање заступљен одговор „волим“ у другом разреду, што је и логично, јер се ради о ученицима математичког смјера. Међутим, позитивно изненађују одговори ученика трећег степена. Од 25 анкетираних ученика, 19 воли овај предмет, а 5 је равнодушних. Одговор „учим из обавезе“ највише су давали ученици другог разреда техничке школе (46,15%). Занимљиво је да међу ученицима техничке школе нема ученика који не воле историју

као наставни предмет, док их међу ученицима гимназије има. Разлог овоме нијесмо тражили. (Могло би бити у поштовању свог наставника анкетара.) Равнодушност према предмету или учење из обавезе нијесу јаки мотиви за савлађивање градива и остваривање програмских циљева и задатака наставе историје.

У вези са ставовима о заступљености наставних садржаја из историје народа и националних мањина Југославије питања смо, у складу са формирањем нових држава на тлу бивше СФРЈ, формулисали према републикама, мада изједначавање република са већинским народом има озбиљних недостатака и ограничења. Стекли смо утисак да су и сами ученици прећутно прихватили изједначавање народа са матичном му републиком. Може се рећи, с обзиром на све што се десило у вези са разбијањем Југославије, да су одговори ученика уједначени, одмјерени и толерантни.

На питање „Треба ли у школи учити историју Словеније и Словенаца,“ ученици су одговорили:

- треба као раније 4,79 (5,26 / 4,29)
- треба у основним цртама 57,53% (53,59 / 61,43)
- не треба 37,67% (40,79 / 34,29).

Од сумарно изнијетих процената има неколико већих одступања. У четвртном разреду гимназије, другом техничке школе и првом разреду трогодишње стручне школе ни један ученик не мисли да би историју Словеније требало учити као раније. Међутим, 76% ученика четвртог разреда гимназије и 70,83% ученика трогодишње школе мисли да би исту требало учити у основним цртама. Друго веће одступање је у томе што чак 61,54% ученика трећег разреда гимназије и 46,15% ученика другог разреда техничке школе сматра да не треба учити историју Словеније у школама у Црној Гори.

У вези с наставним садржајима из историје Македоније добили смо сличне одговоре. На питање „Треба ли у школи учити историју Македоније и Македонаца?“ ученици су одговорили:

- треба као раније 6,16% (9,21 / 2,86)
- треба у основним цртама 58,90% (56,58 / 61,43)
- не треба 34,93% (34,21 / 35,71).

Већа одступања у овом случају огледају се у томе што чак 50% ученика трећег разреда гимназије мисли да историју бивше Југословенске Републике Македоније не треба учити, док 80% ученика четвртог разреда мисли да исту треба учити у основним цртама. Остали одговори се крећу у распону од неколико процената међу одјељењима.

Занимљиво је да су ученици били посебно негативно мотивисани према историји Хрватске и да су Хрвати на овој анкети добили најмање поена. На питање „Треба ли у школи учити историју Хрватске и Хрвата?“ ученици су одговорили:

- треба као раније 2,74% (3,95 / 1,43)
- треба у основним цртама 46,58% (44,74 / 48,57)
- не треба 50,68% (51,32 / 50).

Од 146 анкетираних ученика, свега 4 сматрају да би историју Хрватске требало учити као до сада, али чак 65,38% ученика трећег разреда гимназије мисли да историју Хрватске не треба учити. Исто мисли и 61,54% ученика другог разреда техничке школе. Остали одговори су приближни збирним процентима.

На питање о Босни и Херцеговини ученици су дали одговоре који су, с обзиром на ситуацију, према претходним неочекивани. Без обзира на ратне страхоте у Босни и Херцеговини, блокаду СРЈ и разне пријетње у вези са ратом, историја Босне и Херцеговине је имала знатно више присталица.

На питање „Треба ли у школи учити историју Босне и Херцеговине?“ ученици су одговорили:

- треба као раније 20,55% (21,05 / 20,00)
- треба у основним цртама 59,59% (57,89 / 61,43)
- не треба 19,86% (21,05 / 18,57).

Одговори по одјељењима и питањима су доста уједначени. Веће одступање забиљежено је у трећем разреду гимназије, гдје 34,61% ученика сматра да историју Босне и Херцеговине не треба учити и у првом разреду трогодишње школе, гдје је исто одговорило 33,33% анкетираних. Босну и Херцеговину смо овдје третирали државом у постојећим границама, а питање о српском народу дало је могућност ученицима да изразе и ставове који проистичу из припадности том народу или симпатија према њему. Ипак, за историју ове републике влада веће интересовање. Познато нам је да у анкетираним одјељењима стручне школе Муслимани, Хрвати и избјеглице нијесу били заступљени у броју који би могао утицати на резултате више од неколико процената.

Анкета би била непотпуна и необјективна без питања о историји српског народа ван граница Савезне Републике Југославије. Такво питање намеће реалност и њиме смо донекле амортизовали претходно изједначавање историје народа са историјом новоформираних држава и дали прилику ученицима да се изјасне посебно о историји српског народа, не улазећи при томе у судбину и положај новопроглашених српских држава на територији некадашње Хрватске и Босне и Херцеговине.

На питање „Треба ли у школи учити историју српског народа ван граница СРЈ?“ ученици су одговорили:

- треба у основним цртама 35,62% (42,11 / 28,57)
- треба опширније 56,16% (52,63 / 60,00)
- не треба 8,22% (5,26 / 11,43).

Историја српског народа у етничким границама и коришћеним уџбеницима била је обрађена знатно опширније него је то

раније био случај у школским књигама. То је био резултат промјена наставних програма и кориштења уџбеника из Београда. И поред тога, одговори показују велико интересовање ученика за историју српског народа у етничким границама. Веће одступање огледа се у томе што 56% ученика другог разреда гимназије сматра да историју српског народа ван граница СРЈ треба учити у основним цртама, док су у другим случајевима одговори приближни заједничким процентима.

Прошле школске године у анкетираним одјељењима кориштени су уџбеници издати у Београду, у којима је историја Црне Горе изложена у мањем обиму него што је предвиђено наставним програмом за школе у Црној Гори. Лекције из историје Црне Горе наставници су обрађивали посебно. Можда је ова чињеница утицала на одговоре ученика на наредна два питања.

На питање „Мислиш ли да је историја Црне Горе у школи довољно заступљена?“ ученици су одговорили:

- јесте 25,34% (23,68 / 27,14)
- немам став о томе 15,75% (14,47 / 17,14)
- није 58,90% (61,84 / 55,71).

Могуће је да је и садржај програма утицао на овакве одговоре на ово питање. Наиме, ученици првог разреда трогодишње стручне школе су у 54,17% случајева одговорили да је историја Црне Горе довољно заступљена. У програму те школе обрађена је историја до данашњих дана, а садржај се своди на историју Србије, Црне Горе и српског народа на етничким просторима. На другој страни, свега један ученик четвртог разреда гимназије сматрао је да је у програму историја Црне Горе довољно заступљена, док 84% сматра да није. У овом разреду се изучава период од Првог свјетског рата и нема довољно могућности за посебно излагање историје Црне Горе. И у другом разреду техничке школе, гдје је заступљено градиво од средине XIX вијека до данашњих дана, само два ученика сматрају да је историја Црне Горе довољно заступљена, док 61,54% сматра да није. Уједно, ово су била изражена одступања у одговорима неких одјељења у односу на цјелокупни узорак и анкетирана одјељења појединачно.

На питање: „Мислиш ли да је историја српског народа у школи довољно заступљена?“ ученици су одговорили:

- јесте 45,89% (36,84 / 55,71)
- немам став о томе 12,33% (10,53 / 14,29)
- није 41,78% (52,63 / 30,00).

И ови одговори упућују на претпоставку да је садржај наставног програма по разредима утицао на опредјељивање ученика. Наиме, 33,33% ученика трогодишње школе сматра да је историја српског народа довољно заступљена, што одговара садржају програма и уџбеника. Ученици четвртог разреда гимназије и у овом случају нијесу задовољни заступљеношћу историје српског народа. Они у 64% случајева сматрају да та историја није

довољно заступљена. У пропрамима гимназије и техничке школе има више садржаја из опште историје, а у односу на трогодишње школе далеко мање у годишњем програму је заступљена историја српског народа. Можда је то разлог да су они масовније одговорили негативно, док је одговор „није“ на ово питање дао само један ученик трећег степена.

У наставним програмима за школе у Црној Гори постоје лекције из историје Албанаца. У вези са тим поставили смо и питање: „Треба ли у школама учити историју Албаније и Албанаца?“ Ученици су на ово питање одговорили:

- треба у основним цртама 20,55% (25,00 / 15,71)
- немам став о томе 31,51% (28,95 / 34,29)
- не треба 47,95% (46,05 / 50,00).

Међу одговорима на ово питање код неких одјељења има великих разлика. На примјер: 36% ученика другог разреда гимназије мисли да историју Албанаца треба учити у основним цртама, док у другом разреду техничке школе тако мисли само 7,69% анкетираних. У истом одјељењу 65,38% анкетираних мисли да историју Албанаца не треба учити у школама у Црној Гори. То исто мисли и 69,23% ученика трећег разреда гимназије, који су и у овом случају били најкритичкије расположени. Свега 11,54% њих мисли да историју Албанаца треба учити.

Занимало нас је и какав је став ученика о учењу садржаја из опште историје. Одговори показују да ученици у свим анкетираним одјељењима сматрају да општу историју треба учити. На питање: „Шта мислиш о заступљености опште историје у настави,“ ученици су одговорили:

- треба да се учи као до сада 50,00% (60,53 / 38,57)
- треба да се учи мање него сада 25,34% (17,11 / 34,29)
- треба да се учи више него сада 22,60% (19,74 / 25,71)
- не треба да се учи 2,05% (2,63 / 1,43).

Први одговор је једначито заступљен у анкетираним одјељењима, с тим што се види да је знатно више заступљен у гимназији, у чијим програмима су и садржаји из опште историје далеко више заступљени. Ученици стручне школе су чешће одговарали да општа историја треба да се учи мање него сада. Само два ученика четвртог разреда гимназије мисле да општу историју треба учити више него сада, а у цијелом узорку свега три ученика мисле да општу историју не треба учити.

Ово би могао бити и показатељ о потреби веће заступљености наставе историје у средњим школама и недјељном фонду часова, јер са садашњим бројем часова може се вршити само прерасподјела времена у односу на заступљене садржаје. Нови садржаји траже више часова, а одговори на наредно питање упућују и на конкретније интересовање ученика за нове садржаје.

На питање „Којих садржаја би у настави требало бити више него сада?“ ученици су одговорили:

- из политичке историје 14,38% (10,53 / 18,57)
- из културне историје 63,01% (85,53 / 38,57)
- из историје цркве и религије 57,53% (55,26 / 60,00)
- из средњовјековне националне историје 26,71% (26,32 / 27,14)
- из новије националне историје 26,03% (18,42 / 34,29)
- из савремене историје 44,52% (47,37 / 41,43)
- не треба више садржаја 4,11% (3,95 / 4,29).

Ученици су на ово питање могли заокружити више одговора, што је већина и учинила. Одговори су по одјељењима доста уједначени, али се на два мјеста уочава већа разлика између ученика гимназије и стручне школе. Ученици стручне школе мање траже садржаје из културне историје него ученици гимназије, али желе више садржаја из новије националне историје. То се може образлагати и чињеницом да се историја у стручној школи учи знатно мање и што су ови садржаји у цјелини гледано мање заступљени. Код осталих одговора дистрибуција је доста уједначена, осим што чак 92% ученика четвртог разреда гимназије жели више садржаја из културне историје, а 76% ученика трећег разреда из историје цркве и религије. Одговори ученика четвртог разреда такође се могу повезати са наставним програмом. Наиме, у свим програмима су културни садржаји из историје XIX и XX вијека мање заступљени у односу на културу старог и средњег вијека. Генерално се уочава веће интересовање за историју културе, цркве и религије и савремену историју. Свега 6 ученика сматра да не треба више наставних садржаја.

Исказана одређења и ставови ученика могу бити условљени разним утицајима. У анкети су заступљена питања која би требало да скрену пажњу на могући утицај породице и политичких ставова и одређења ученика на њихове ставове према настави историје и наставним садржајима, али и питања која је требало да покажу могући утицај начина предавања, начина излагања садржаја у уџбеницима или евентуалних специфичних захтјева и ставова наставника.

На питање: „Утичу ли твоја политичка убјеђења на твоје ставове према настави историје?“, ученици су одговорили:

- доста утичу 13,70% (10,53 / 17,14)
- јако утичу 3,42% (6,58 / 0)
- мало утичу 46,58% (40,79 / 52,86)
- не утичу 36,30% (42,11 / 30,00).

Највећи утицај политичких одређења ученика на њихове ставове према настави историје исказују ученици трећег разреда гимназије и ученици техничке школе. Код ученика четвртог разреда гимназије само један ученик се изјаснио да његови политички ставови доста утичу, а два ученика да јако утичу на њихове ставове према настави историје. Чак 56% ученика овог одјељења дало је одговор „не утичу“. Одговор „мало ути-

чу“ израженији је код ученика стручне школе. Чак 62,50% ученика трогодишње школе дало је такав одговор. Међутим, ни један ученик стручне школе не сматра да његови политички ставови и опредјељења јако утичу на његове ставове према настави историје. Чини се да утицај политичких ставова и опредјељења ученика на њихове ставове према настави историје опада са нивоом образовања и узрастом. Логично је да старији ученици и ученици из одјељења и разреда у којима се стиче више општег образовања буду самосталнији и способнији да критички посматрају и вреднују информације које добијају из разних извора, па и оне које им нуде наставник и уџбеник. Свједоци смо да је у задње вријеме у јавност пласирано пуно политички и тенденциозно тумачених историјских чињеница и да су оне могле у значајној мјери утицати на формирање политичких ставова и опредјељења уопште, па и према настави.

На питање о утицају породице на ставове ученика према настави историје добили смо одговоре о којима ваља размишљати. Може се тврдити да у великом броју случајева породица није квалификована да врши јаки утицај на ставове ученика према настави појединих предмета, али историја се у том погледу на неки начин издваја. Црногорци традиционално „знају“, воле и причају историју. Осим тога, задњих година историја је постала нераздвојна од политике и многих збивања која су од животног значаја и присутна су у кућама ученика преко средстава информисања и интересовања које породица мора показати за драматична актуелна збивања. У таквим околностима се може претпоставити да се у породицама ученика испољавају мишљења и ставови који су њима познати и који могу утицати на њихове ставове. Међутим, дати одговори показују да је утицај породице у овом смислу мали. Наиме, на питање: „Утиче ли породица на твоје ставове према настави историје?“ ученици су одговорили:

- мало утиче 22,60% (18,42 / 27,14)
- доста утиче 10,27% (7,39 / 12,86)
- јако утиче 2,05% (1,32 / 2,86)
- не утиче 65,07% (72,37 / 57,14).

Најмањи утицај породице изражен је код ученика четвртог разреда гимназије. Свега два ученика сматрају да породица мало утиче на њихове ставове према настави историје, док 88,46% сматра да не утиче. Исти одговор дало је и 80% ученика другог разреда гимназије, 61,54% ученика другог разреда техничке школе и 62,50% ученика трогодишње стручне школе. Утицај породице у цјелини је мање изражен код ученика гимназије, у којој је од 76 анкетираних само један изјавио да породица јако утиче на његове ставове. По одјељењима се уочава да су утицај породице највише изражени код ученика првог разреда техничке школе (14 мушких и 6 женских) и трећег разреда гимназије (3 мушка и 23 женска), али то не мора да има посебно значење.

Начин предавања може бити занимљив или незанимљив, кроз предавање наставник може популарисати или критиковати наставне садржаје и на друге начине утицати на ставове ученика. Број часова и усмјерење ученика, као и наставни садржаји могу мање или више ићи у прилог томе. Ови додатни услови могу бити од значаја, јер положај наставе историје у гимназији и стручним школама није равноправан. У овој анкети ове услове смо релативизовали и поставили питање: „Утиче ли начин предавања на твоје ставове према настави историје?“ Ученици су одговорили:

- мало утиче 20,55% (13,16 / 28,57)
- доста утиче 34,93% (47,37 / 21,43)
- јако утиче 18,49% (27,63 / 8,57)
- не утиче 26,03% (11,84 / 41,43).

Одговори показују да је утицај начина предавања на ставове ученика према настави историје далеко израженији код ученика гимназије. Чак 75% ученика гимназије сматра да начин предавања доста или јако утиче на њихове ставове. Сви ученици четвртог разреда гимназије тако мисле. На другој страни, ова два одговора дало је свега 30% ученика стручне школе. Очекивали смо, с обзиром на године старости и виши ниво општег образовања, да ученици гимназије буду мање подложни утицају начина предавања од ученика стручне школе, у којима је историја ипак општеобразовни предмет са малим фондом часова. Можда је управо већи фонд часова и већи значај овог предмета у гимназији разлог да начин предавања има већи утицај на ученике. Чињеница да су ученици гимназије више мотивисани за изучавање историје, али и чешће имају контакт са наставником и наставним садржајима можда их доводи у позицију да посвете више пажње начину предавања. У сваком случају, наставници морају имати у виду овакав утицај начина предавања на ставове ученика према настави.

На питање: „Утиче ли уџбеник својим садржајем и начином приказивања историје на твоје ставове према настави?“, ученици су одговорили:

- привлачи ме 34,25% (30,26 / 38,57)
- мало ме одбија 31,51% (32,89 / 30,00)
- веома ме одбија 4,11% (7,89 / 0)
- не утиче 30,14% (28,95 / 31,43).

Одговори показују велики утицај уџбеника на ставове ученика према настави историје. Ученици стручне школе имају нешто боље мишљење о својим уџбеницима. Ипак, 50% ученика другог разреда сматра да их уџбеник „мало одбија“. Исто мисли и 48% ученика трећег разреда гимназије, док су остали одговори релативно уједначени. Највећи проценат ученика сматра да их уџбеник привлачи, али 4,25% анкетираних са таквим ставом није број који даје право на задовољство кориштеним уџбеницима. На другој страни, 35,62% ученика сматра да их уџбе-

ник одбија. Ово указује на потребу да се испита шта све из уџбеника и на који начин утиче на ученике и да се у даљем раду на уџбеницима поведе више рачуна о потребама и жељама ученика у односу на уџбеник. Нијесмо испитивали о којим се жељама ради и шта би ваљало да се исправи у уџбеницима.

Наставник на ученике може утицати начином рада, што су показали и одговори ученика, али и намјерним захтјевима и личним ставовима. Не улазећи у намјере, начин спровођења и последице таквих утицаја, поставили смо питање: „Утиче ли наставник својим ставовима и захтјевима на твоје ставове?“ Ученици су одговорили следеће:

- мало утиче 31,51% (31,58 / 31,43)
- доста утиче 29,45% (34,21 / 24,29)
- јако утиче 8,22% (13,16 / 2,86)
- не утиче 30,82% (21,05 / 41,43).

Одговори показују да је у разним градацијама утицај ставова и захтјева наставника, подразумијевао личне ставове, на ученике изражен у 69,18% случајева, што је податак за уважавање. Одговори по разредима у оквиру појединих градација су уједначени, а генерално се уочава да су ови утицаји видно мање изражени у стручној школи. Нећемо ово везивати за конкретне наставнике, али смо очекивали да су ученици гимназије мање подложни утицајима ове врсте. Најмање утицај наставника осјећају ученици другог разреда техничке школе, гдје је 50% ученика заокружило одговор „не утиче“. Овај је одговор осјетно израженији код ученика техничке школе. Не желимо давати значај томе, али напомињемо да је у свим анкетираним одјељењима гимназије предавао исти наставник, а у стручној школи такође је један наставник предавао свим анкетираним ученицима.

Анализирајући свој рад у последње двије године, дошли смо до закључка да у конкретним друштвеним условима средства информисања избором вијести и њиховим садржајем утичу на ставове ученика према настави историје и њихово понашање на часу. У то смо се увјерили на основу питања која су ученици постављали послје неких догађаја и емисија, из њихових одговора или начина реаговања при помену неких личности и догађаја из прошлости и текућих збивања. У том смјеру смо поставили неколико питања и на основу добијених одговора закључили да средства информисања значајно утичу на свијест, ставове и понашање ученика.

На питање: „Пратиш ли средства јавног информисања?“, ученици су одговорили:

- повремено читам штампу 8,22% (6,58 / 10,00)
- редовно читам штампу 1,37% (1,32 / 1,43)
- повремено пратим радио и ТВ програм 22,60% (21,05 / 24,29)
- редовно пратим радио и ТВ програм 15,07% (21,05 / 8,57)

— повремено читам штампу и пратим радио и ТВ програм 39,04% (39,47 / 38,57)

— не читам штампу и не пратим радио и ТВ 13,70% (10,53 / 17,14).

Из ових одговора би се могло закључити да штампа као средство информисања ученика није значајан фактор. Већина се информише повременим праћењем штампе, радио и ТВ програма, а види се да су радио и ТВ присутнији у информисању ученика (ученицима је скренута пажња да се мисли на информативне емисије). Ученици стручне школе нешто мање прате средства информисања. Без обзира на заступљеност појединих средстава, вијести које ученици прочитају у штампи или чују преко радија и ТВ утичу на њихове ставове према настави историје. То показују одговори на сљедећа питања:

На питање: „Утичу ли текстови из штампе на твоје ставове према настави историје,“ ученици су дали сљедеће одговоре:

— да, више ме интересује настава 45,21% (38,16 / 52,86)

— да, мање ме интересује настава 2,05% (0 / 4,29)

— да, сумњам у истинитост наставе 16,44% (18,42 / 14,29)

— не утичу 36,30% (43,42 / 28,57).

Одговори показују да су ученици гимназије мање подложни утицајима вијести из штампе. Одговори су доста уједначени, с изузетком да 66,67% ученика трогодишње школе више интересује настава под утицајем вијести из штампе. Међутим, није прецизирано у ком смислу је усмјерено интересовање ученика. Настава их може интересовати у позитивном смјеру, у намјери продубљивања знања, у смјеру сагласности са интерпретацијом, али и у смјеру сумње и преиспитивања. Значајан је проценат ученика који последице вијести из штампе сумњају у истинитост наставе историје. То указује на обавезу наставника да више разговара са ученицима, открива утицаје ваншколских, нарочито ненаучних и тенденциозних информација и тумачења историје и води дијалог у циљу правилнијег тумачења догађаја и појава и потпунијег информисања ученика. То не значи да наставник треба да пресуђује, али треба да укаже на изворе и литературу у којој ученици могу наћи потпуније информације и обраду проблема.

Вијести које ученици добијају посредством радија и ТВ у већој мјери утичу на ставове ученика, што је у складу и са већом заступљеношћу ових медија у информисању ученика (питање 17). На питање: „Утичу ли вијести које чујеш преко радија и ТВ на твоје ставове према настави историје?“ ученици су одговорили:

— да, више ме интересује настава 41,78% (43,42 / 40,00)

— да, мање ме интересује настава 2,74% (1,32 / 4,29)

— да, јер последице њих сумњам у истинитост наставе 32,19% (31,58 / 23,86).

— не утичу 23,29% (23,68 / 22,86).

Сумња у истинитост наставе најмање је изражена у другом разреду гимназије, а осјетније у трећем разреду гимназије и другом техничке школе. Интересовање је повећано код ученика другог разреда гимназије и првог трогодишње школе више него код других одјељења. Остале дистрибуције одговора су приближне. Уочава се да и емисије радија и ТВ изазивају веће интересовање за наставу, али је упадљиво да ове емисије у двоструко већем проценту изазивају сумњу у истинитост наставе у односу на текстове из штампе. Заслужује пажњу податак да свега 23,29% ученика сматра да вијести са радија и ТВ не утичу на њихове ставове према настави историје, а то значи и на њихову историјску и друштвену свијест. За ову прилику смјер тих утицаја није битан, али је евидентно да они постоје у великом проценту.

Више пута нам се десило да ученици последије неких политичких скупова, страначких промоција, вијести о актуелним догађајима или специјалних емисија постављају питања у вези с њиховим садржајем и емотивно, по нама често необавијештено и необјективно, износе ставове или постављају питања на која наставник мора дати одговор. Забрињава у неким случајевима страст коју ученици показују и њихова заслијепљеност у односу на нека питања, нарочито када су у питању садржаји који су до сада били идеолошки тумачени или из истих разлога заобилажени, као и догађаји из националне историје.

Покушали смо да извршимо пробу класификацију вијести из средстава јавног информисања и испитамо утицај појединих категорија информација на ставове ученика. На ово питање ученици су могла давати више одговора, што је највећи број њих и учинио. Одговори су веома занимљиви и показују да наука, култура и држава стоје лошије од политике и реклама, а убједљиво воде вијести са ратишта.

На питање: „Које вијести из штампе или програма радија и ТВ утичу на твоје ставове према настави историје?“, ученици су одговорили:

- вијести из науке 26,03% (25,00 / 27,14)
- вијести са ратишта 66,44% (67,11 / 65,71)
- вијести о раду државних органа 17,12% (15,79 / 18,57)
- преноси засиједања скупштине 19,86% (18,42 / 21,43)
- вијести о активностима политичких странака 19,18% (11,84 / 27,14)
- изјаве и наступи државних функционера 12,33% (10,53 / 14,29)
- изјаве и наступи страначких лидера 22,60% (17,11 / 28,57)
- изјаве и наступи познатих научника 18,49% (22,37 / 14,29)
- изјаве и наступи јавних и културних радника 15,75% (23,68 / 7,14)

— рекламе књига, листова, часописа и др. 17,81 (13,16 / 24,29).

Сви одговори су у анкетираним одјељењима били заокруживани. Дистрибуција одговора по разредима и одјељењима је доста уједначена. Примјетне су разлике у неким случајевима између ученика гимназије и стручне школе, које указују да су ученици гимназије нешто отпорнији на наступе појединаца и органа и мало више склони информацијама из науке и културе. Занимљиво је да је запажен утицај рекламних вијести, који је израженији код ученика стручне школе. Можда је ниво општер образовања утицао да ученици гимназије буду самосталнији у доношењу ставова и више наклоњени трајним вриједностима.

Ако се има у виду садржај вијести са ратишта, а нарочито садржај реклама и изјава политичких странака и њихових лидера, јасно је да пред наставницима историје стоји обавеза да воде полемику са тим информацијама. То намећу ученици својим питањима и коментарима, а често и ставовима о појединим наставним садржајима. Дешавало нам се на часовима да ученици за неке лекције кажу да неће да их уче или да запитају „Зар се то још учи“. На примјер, то се дешавало са лекцијама о Хрватској и Словенији у XIX вијеку или са лекцијама и дјеловима о раду КПЈ или дјеловима историје НОБ-е. Наставници морају имати у виду да ни уџбеник ни наставник нијесу једини ни најзанимљивији извор информација. Ученици у породици, преко штампе, радија, ТВ или на политичким скуповима чују разне информације и тумачења историје, који без обзира на објективност и научност дјелују примамљиво и које ученици доносе у школу. Такве информације уграђене у друштвену и историјску свијест ученика имају утицаја на њихове ставове и понашања, а то значи и на рад наставника и резултате наставе.

Напоменимо, на крају, да ни један ученик није искористио могућност да на неко питање допише одговор који му у анкети није био понуђен.

III

Из одговора који се односе на ставове ученика према појединим наставним садржајима у настави историје по разредима, и поред ограничења и недостатака овог истраживања, могу се извући закључци корисни за будући рад на изради наставних програма и уџбеника историје за средње школе.

Очигледно је да су у садашњим друштвеним околностима и условима извођења наставе ученици у значајном проценту негативно мотивисани према изучавању историје република које су се насилно отцијепиле од СФРЈ и историје народа којима те републике припадају. Негативни ставови су нарочито изражени према садржајима из историје Хрватске, а најмање према историји Босне и Херцеговине. Међутим, ученици у већини нијесу

апсолутно против изучавања историје бивших република СФРЈ. Они сматрају да њу не треба изучавати као до сада, али прихватају да се историја тих република изучава у основним цртама, што се може сматрати зрелим и толерантним размишљањем.

Јако је изражена жеља ученика да детаљније изучавају историју српског народа ван граница Савезне Републике Југославије, то јест историју српског народа у његовим етничким границама. Такође, ученици желе више наставних садржаја из историје Црне Горе. Велики број ученика је незадовољан заступљеношћу историје Црне Горе и српског народа у цјелини у средњој школи.

Занимљиво је да ученици нијесу апсолутно против изучавања историје Албанаца, што би се, с обзиром на сепаратистичку политику политичких представника тог народа и чињеницу да у Беранама живи симболичан број Албанаца, могло очекивати. Свега 21% анкетираних ученика сматра да би историју Албанаца у црногорским школама требало учити бар у основним цртама, док је 48% категорично против.

Ученици показују интерес за изучавање опште историје. По питању специфичних наставних садржаја уочава се велики интерес за историју културе, историју цркве и религије, али и савремену историју. Општа је карактеристика свих досадашњих програма да су били изразито оријентисани према политичкој и ратничкој историји. Гледано са тог становишта, исказано интересовање може бити одраз недовољне заступљености тих садржаја у досадашњим програмима, а у мањој мјери стварног интересовања ученика. Ови одговори упућују на закључак да настава историје у средњој школи заслужује више часова и бољи претман, а да нијесу довољно утемељене тврдње о оптерећености ученика наставним садржајима из историје и историцизмом у настави тог предмета. Можда су оптерећени лошом наставом, незанимљивим уџбеницима или идеологизацијом при избору и тумачењу наставних садржаја, а и то се може испитати. Годинама методика наставе историје не истражује наставну праксу и ставове ученика, већ се своди на препричавање дидактичких принципа и метода и тражи начине како да се максимално остваре идеологизирани и политизирани циљеви и задаци наставе.

Одговори ученика показују значајно присуство разних утицаја на њихове ставове према појединим наставним садржајима и настави историје. За размишљање је да ли породица ученика има најмање утицаја на њихово опредјељење према настави историје. Политички ставови и опредјељења ученика имају значаја за њихове ставове према настави историје. Одговори показују да су школски утицаји од битног значаја за ставове и опредјељења ученика. При томе се уочава да наставник у значајној мјери може на ученике утицати својим ставовима и захтјевима,

а у још већој мјери начином излагања. То значи да и методички поступци могу бити искориштени за утицање наставника на ставове ученика. Ове чињенице скрећу пажњу на улогу наставника у формирању ставова, а то значи и друштвене свијести и понашања ученика. То указује на могућност злоупотребе наставе у складу са идеологијом коју наставник заступа и његовим личним или страначким ставовима и интересима. У 70% случајева и удбеник садржајем и начином излагања утиче на ставове ученика према настави историје. То пред ствараоце и издаваче удбеника, који су основна и најчешће једина књига из историје коју ученици користе, поставља посебне задатке.

Већ неколико година у нашој земљи и непосредном окружењу дешавају се драматични и веома значајни догађаји. Вијести из унутрашњег друштвено-политичког живота, са ратишта и међународне вијести значајне за судбину наше земље и народа путем средстава информисања веома брзо, а често и контрадикторно стижу до грађана. Велики број догађаја, вијести, изјава, објављених текстова или емисија садржи податке и оцјене који могу утицати на ставове грађана према историји и историјској науци и ученика према настави историје.

Одговори ученика показују да штампа није средство које битно утиче на њихово информисање. Радио и ТВ су медији који се од стране ученика чешће користе за информисање, али ни они нијесу редован извор информисања. Наиме, највећи број ученика само повремено прати штампу, радио и ТВ, што се, с обзиром на узраст, начин живота и интересовања младих, може схватити.

Вијести из штампе утичу на ставове ученика према настави историје, али у већој мјери утичу вијести са радија и ТВ. Тај утицај је изражен у два смјера: ученици се после вијести више интересују за наставу историје, а на другој страни значајан број ученика после тих вијести сумња у истинитост наставе историје. Ова два одговора пред наставнике историје, али и новинаре и уреднике средстава информисања, постављају задатак да воде рачуна о утицају вијести на ставове и опредјељења младих, њихову друштвену и историјску свијест. Наставницима такво стање намеће обавезу вођења дијалога са ваншколским информацијама о историји, а број часова и програмске обавезе не пружају за то довољно могућности. Ако се узме у обзир могућност да и наставник може да те вијести тенденциозно користи, или могућност да ни он није правилно информисан или не располаже информацијама и знањима којима би могао аргументовано водити дијалог са допадљиво сроченим информацијама и изјавама из средстава информисања, као и ауторитет који имају нека средства информисања, јасно је да дијалог наставника са ваншколским и ненаучним информацијама и тумачењима историје није лак и не обећава много.

Према карактеру и садржају појединих вијести из разних средстава информисања очигледно је да вијести са ратишта имају највећу актуелност и утицај на ставове ученика. Вијести из науке појединачно су на другом мјесту, али када се посматра утицај изјава знаних научника, јавних и културних радника, уочава се да су они у сјенци изјава политичких лидера и странака, па чак и у сјенци реклама. Вијести о раду државних органа су мање значајне за ставове ученика од вијести о раду странака, а изјаве државних функционера мање утичу од изјава страначких лидера. Ако се има у виду да су и засједања скупштина претворена у политичке скупове и страначке промоције и да рад државних органа у себи садржи активност странака и њихових лидера, постаје очигледно да политичке активности и изјаве имају значајан утицај на ставове ученика према настави историје. Изненађује проценат у којем разне рекламе и огласи утичу на ставове ученика према настави историје.

У цјелини се може рећи да значајна количина ненаучних вијести и информација, као и информација политичког карактера и усмјерења, утиче на ставове ученика према настави историје. У односу на цјелокупну анкету нема значајне разлике између одговора ученика гимназије и ученика техничке школе. Одступања у већој мјери регистрована су само у неким питањима и одговорима.

Ово истраживање има недостатака у погледу обухваћености популације по градовима и регијама у Републици, а то може да има утицаја. Недостатак је и у томе што нијесу обухваћени ученици основне школе. Нека питања су могла бити и детаљније разрађена, али би то анкету учинило гломазном и проширило би циљ истраживања. Међутим, у цјелини се може рећи да је ово прелиминарно испитивање показало основне ставове и интересовање ученика према наставним садржајима из историје, посебно из историје југословенских народа, и неке изворе тих ставова и утицаје под којима се формирају. Резултати указују на оправданост оваквих истраживања и потребу да се њима баве надлежне институције из области историјске и педагошке науке.

Др. Здравко Делетић

ПОЛОЖЕНИЕ УЧАЩИХСЯ СРЕДНИХ ШКОЛ К ОБУЧЕНИЮ ИСТОРИИ ЮЖНОСЛАВЯНСКИХ НАРОДОВ

— Резюме —

В апреле месяце 1993 году в гимназии, и в одной специальной школе третьей и четвертой степени в Берах, между учениками проведена анкета, цель которой была исследовать положения учащихся к обучению, в первую очередь из истории народов и национальных меньшинств Югославии. Цель исследования была установить основные факторы влияющие на положение учеников к обучению истории. В анкете проведено 146

учеников из всех классов и различных направлений. Ученики в анкете в рамках выбраны случайным определением классов без выравнивания сбрзца.

Анкета дала ответы которыми можно пользоваться при работе на учебных программах и учебниках. В отношении к истории южнославянских народов, ответы показывают что очень малый процент учеников считает что историю разорванных югославянских народов и республик принадлежающие им надо изучать как раньше, но большинство считает что историю этих республик и народов в школах Черногории надо изучать только в основных чертах. Самую большую отвратительность учащиеся высказали к истории Хорватии и хорватов, наименьше к истории Боснии и Герцеговине.

Учащиеся в самой большой степени недовольны представлением истории Черногории и сеербского народа в целом в обучении истории. Ясно большой процент их думает что историю сербского народа в этнических границах в черногорских школах надо изучать обширно.

Всего одна пятая с анкетой считает что в черногорских школах надо в начальных чертах изучать историю Албании и албанцев. Учащиеся обнаружили значительный интерес к содержанию по общей истории, культурной истории, истории церкви и религии и современной истории.

На положение учащихся к обучению истории влияет больше факторов. Меньше всего действие семьи. Политические положения и определения учеников имеют значения для их положения к обучению истории в большом проценте но учимеы своими положениями требованиями а еще больше способом преподавания действует на положение учащихся к обучению истории. Учебник содержанием и способом показивания истории в большом проценте действует на положения учащихся.

Средства информации влияют на положения учеников к обучению истории (печать, радио и телевидение). Действие состоит в том что после разных новостей учащиеся больше интересуются для исторических содержания и ищут ответы на многие вопросы в процессе обучения истории.